

GAZETELERDEKİ “DKAB DERSİ DEVLETİN TEMEL NİTELİKLERİNE AYKIRIDIR” GÖRÜŞÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ramazan DİLER**

Özet

Bu çalışmada, 2003-2006 yılları arasında Türkiye’de çıkan günlük gazetelerin içinden Cumhuriyet, Milliyet, Yeni Şafak ve Zaman örneklem olarak seçilmiş; DKAB Dersi ile ilgili yazılar incelenmiştir.

İncelenen gazete yazılarında DKAB Dersi ile ilgili yazılar temalara ve kategorilere göre sınıflandırılmıştır. Bu kategorik sınıflandırmaya göre yazıların içerik analizi yapılmış, analiz sonuçlarına göre değerlendirilmiştir.

Gazete yazılarında DKAB Dersinin statüsüne ilişkin tartışmaların yer aldığı görülmüştür. Bu tartışmalar ağırlıklı olarak DKAB Dersinin statüsünü konu edinmiştir. Tartışmaların çoğunda, DKAB dersinin statüsünün “DKAB dersi devletin temel niteliklerine aykırıdır” bağlamında ele alındığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Din eğitimi, din öğretimi, okulda din dersi.

EVALUATION OF VIEW THAT “RELIGIOUS CULTURE AND ETHICS COURSES CONTRADICT WITH THE BASIC QUALITIES STATE” IN PRESS

Abstract

---

* Bu makale 2006 tarihinde, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında yapılmış olan, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleriyle İlgili Gazetelerdeki Tartışmaların Değerlendirilmesi” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ramazan.diler@gop.edu.tr

In this study, Cumhuriyet, Milliyet, Yeni Şafak and Zaman published between 2003-2006 were chosen as a sample among the Turkish daily newspapers; articles related religious lesson of the in these journals were studied.

Articles were classified according to themes and categories. According to this categorical classification content analysis was performed and it was evaluated.

It was seen that arguments about the status of religious culture and ethics course, program and teachers were taken place at newspaper articles. This discussion is mainly subjected to the status of DKAB course.

Key Words: Religious education, religious teaching, religious education in school.

1. Giriş

Gazeteler günümüz insanının önemli bilgi kaynakları arasında yer almaktadır. Gazeteler okuyucusunu güncel haberler, olaylar konusunda bilgilendirmenin yanı sıra yönlendirmektedir. Bu anlamda gazetelerin okuyucular üzerinde önemli etkiler yarattığı söylenebilir.

Ülkemizde farklı siyasi, fikri, ideolojik vb. düşünceler çerçevesinde yayın yapan gazetelerin varlığı bilinmektedir. Gazetelerin farklı kulvarlarda yer almaları, olay ve olgular hakkında değişik yaklaşımlar sergilemelerini de beraberinde getirmektedir. Bu, onların yayın politikalarını, siyasi düşüncelerini, dünya görüşlerini yansıtmaktadır. Bu anlamda ülkemizdeki ulusal gazetelerin okullardaki DKAB Dersi, özelde DKAB dersinin statüsü ile ilgili yaklaşımlarının tespit edilmesi araştırmaya değer bir konudur.

1.1 Yöntem

Bu çalışma, belirlenen dönemde ulusal gazetelerde konuyla ilgili yazıları tespit etmeyi, yazıların hangi noktaları konu edindiğini ve hangi noktalarda yoğunlaştığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bundan dolayı, bu betimsel bir çalışmadır. Çalışmada, doküman (gazete) taraması yapılmıştır.

1.2 Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evreni Türkiye’de çıkan günlük ulusal gazetelerdir. Türkiye’deki ulusal gazetelerin örneklemi olarak da Cumhuriyet, Milliyet, Yeni Şafak ve Zaman gazeteleri seçilmiştir. Bu örneklem, ön inceleme ile elde edilen

genel bilgiler ile, gazetelerin toplumdaki algılanma biçimi, sahip olduğu yayın politikaları, dünya görüşleri göz önüne alınarak seçilmiştir. Buna göre Cumhuriyet'in "sol" görüşün en önemli temsilcileri arasında yer aldığı söylenebilir.

Yayın politikaları bakımından Zaman Gazetesi'nin dinî ve biraz politik; Yeni Şafak'ın ise dinî-politik bir çizgide olduğu ileri sürülebilir.

Milliyet Gazetesi'nin çizgisinin diğer üç gazeteye göre daha liberal; fakat "sol" düşünceye de yakın olduğu düşünülmektedir.

1.3 Sınırlılıklar

Araştırma 2003-2006 yılları arasında ulusal gazeteler evreninde, gazete örnekleminin internet sayfalarında, ilköğretim ve ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi ile ilgili yer alan haber, yazı, makale, röportaj vb. deki yazıları değerlendirmekle sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla sözü edilen yılların dışına çıkılmamış, yaygın ve mesleki din eğitimine ilişkin yazılara yer verilmemiştir.

2. Gazetelerde Dkab Dersine İlişkin Tartışmalar

Gazetelerde DKAB Dersine ilişkin yazılar ağırlıklı olarak DKAB Dersinin statüsüne, programına ve öğretmenine ilişkin tartışmalar olmak üzere üç tema altında ele alınmıştır. Ancak makalenin kapsamı gereği konu sınırlandırılmıştır. Bu nedenle gazete yazılarında DKAB Dersinin statüsüne ilişkin olarak "DKAB dersi devletin temel niteliklerine aykırıdır" ile ilgili yazılar değerlendirilmiştir.

2.1 DKAB Dersi Devletin Temel Niteliklerine Aykırıdır

DKAB Dersinin devletin temel niteliklerine aykırı olduğunu ileri sürerek okul programında bu derse yer verilmemesi gerektiğini iddia eden yazılarda, konu farklı gerekçelerle ele alınmıştır. Bu gerekçeler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1 "DKAB Dersi devletin temel niteliklerine aykırıdır." görüşünün gerekçelerinin gazetelere dağılımı

Gazete	DKAB Dersi laikliğe aykırıdır.	DKAB Dersi anayasaya aykırıdır.	DKAB Dersi Öğretim Birliği Yasası'na aykırıdır.	DKAB Dersi demokrasiye aykırıdır.	DKAB Dersi Atatürkçülüğe aykırıdır.	Toplam

<i>Cumhuriyet</i>	61	6	8	5	2	82
<i>Milliyet</i>	10	3	0	1	1	15
<i>Yeni Şafak</i>	1	0	0	0	0	1
<i>Zaman</i>	4	0	0	0	0	4
<i>Toplam</i>	76	9	8	6	3	102

Tabloya göre “DKAB Dersi laikliğe aykırıdır.” kategorisi 76, “DKAB Dersi anayasaya aykırıdır.” 9, “DKAB Dersi Öğretim Birliği Yasası’na aykırıdır.” 8, DKAB Dersi demokrasiye aykırıdır” 6 ve “DKAB Dersi Atatürkçülüğe aykırıdır.” kategorisi 3 defa gazetelerde yer almıştır. Tablodan hareketle gazetelerin DKAB Dersini laiklik açısından ele aldıkları anlaşılmaktadır. Bu görüş gerekçeleri ile birlikte aşağıda verilip değerlendirilmiştir. Tablodaki kategoriler değerlendirilirken en çok sayıda yer alandan en aza doğru bir sıra takip edilmiştir.

2.1.1 DKAB Dersi Laikliğe Aykırıdır

Tablo 1’e göre gazetelerde, “DKAB Dersi laikliğe aykırıdır.” kategorisinin devletin temel nitelikleri bağlamında üzerinde en çok durulan, vurgulanan kategori olduğu görülmektedir. Bu kategorinin gazetelerde diğer kategorilerin toplamından daha fazla yer aldığı da ortaya çıkmaktadır. Bu durum DKAB Dersi ile ilgili tartışmaların daha çok laiklik üzerinden yapıldığını göstermektedir. “DKAB Dersi laikliğe aykırıdır.” kategorisi Cumhuriyet’te 61, Milliyet’te 10, Zaman’da 4 ve Yeni Şafak’ta bir defa yer almıştır. Buna göre, Cumhuriyet ve Milliyet’in DKAB Dersini laikliğe aykırı gördükleri söylenebilir. Zaman Gazetesinde bu kategori ile ilgili 4 yazı yer almıştır. Bu durum, söz konusu gazetenin DKAB Dersini laiklik açısından ele alarak, konunun tartışılmasına önemli katkılar sağlayacağı öngörülmektedir.

DKAB Dersini laikliğe aykırı gören bazı yazılarda şu düşüncelere yer verilmiştir.

“1950’lerden başlayarak, altı adım adım oyulan başta bu ilkedir. Neler yapılır? Önce, ilköğretime seçmeli din dersi konur, sonra da bunlar zorunlu hale getirilir. Böylece, din eğitim ve öğretimini devletin görevleri arasında görmeyen Cumhuriyetin kurucularının zıddı bir tavır takınılır. 12 Eylül rejimi ise o güne kadar hiçbir sivil iktidarın cesaret edemeyeceği bir şeyi yapar, liselere değin

zorunlu din dersleri koyarak, anayasasına geçirir.” (Cumhuriyet/Milli eğitimde iki başlılık olmaz/ 11.09.2003)

Bu yazıda, 1950’lerden itibaren okullarda din eğitime çeşitli şekillerde yer verilmesinin siyasi kararlar olduğu ileri sürülmekte, bunun da Cumhuriyet’i kuran iradenin amaçlarına uygun olmadığı ve laikliği ortadan kaldırmayı hedeflediği iddia edilmektedir.

“...Türkiye’de bağımsız, demokratik ve laik bir toplum kurmak amacıyla nice kuşakların kan- ter bahasına karanlık güçlere karşı kazandıkları mevzileri hallaç pamuğu gibi atıp gericiliğe peşkeş çekerken liselere değin zorunlu din dersleri koymanın sözü mü olurdu? Milli Güvenlik Konseyi’nin görüşme tutanakları elimizdedir. 5 generalin, liselere değin din dersleri koymanın laikliğe aykırı kaçıp kaçmayacağını tartışırken, konuya bir yaklaşımını vardır ki, evlere şenliktir. Daha da korkunç olanı, yurdu kurtarmaya soyunmuş bu beş kişinin, çağdaş Türkiye’de laiklik adına verilmiş kavradan haberdar olmamaları bir yana, bizzat kavramın kendisi hakkında mutlak bir bilgisizlik içinde bulunmalarınıdır.” (Cumhuriyet/Eğitimde Din, Siyaset ve Ticaret/ 04.10.2004)

Bu yazıya göre, laiklik toplum için önemli bir kazanımdır. Ancak bazı siyasîlerin, okullara DKAB Dersini koymak suretiyle bu ilkeye aykırı davrandıkları ileri sürülmektedir. Bu yazıda devletin, laiklik ilkesi gereği okulda din öğretimine yer vermemesi gerektiği savunulmaktadır.

Gazete yazılarında ifade edildiği gibi, din derslerinin okullarda bir şekilde yer alması siyaset, devletin temel yapısı ve bu yapının önemli öğelerinden biri olan laiklik ile ilişkilendirilip tartışılmış/tartışılmaktadır. “Din öğretimi konusunda, okullarda yer alıp almamasından yer alış şekline, program türüne, amaç ve muhtevalarına kadar doğrudan belirleyici etki gösteren faktörlerin başında, din-devlet ilişkileri bağlamında benimsenen temel ilke ve bu temel ilkenin yorumu gelir.”¹ Laiklik yorumlarında laikliği din eğitiminin kaldırılmasına dayanak gösteren görüşler olduğu gibi, bunu din eğitiminin dayanağı olarak gören görüşlere de rastlamak mümkündür.² Bu konuda laiklikten ne anlaşıldığı ve nasıl yorumlandığının yönlendirici olduğu düşünülmektedir.

¹ Cemal Tosun, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Laiklik ve Din Öğretimi Tecrübesi”, *Ülkemizde Laik eğitim Siteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı Bildiri ve Tartışmalar*, Malatya 2005, s.1.

² Bkz. Ali Rıza Gül, “Dinin İşlevleri ve İnsan Hakları Ekseninde Devlet Eliyle Din Öğretimi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* [2010] Sayı: 29. s.137-177.

Laikliğin anlaşılması ve yorumlanmasında temelde iki farklı yaklaşımın olduğu söylenebilir. Birincisi katı/ödün vermez laiklik anlayışıdır. Buna negatif laiklik³ de denmektedir. Burada devlet, laiklik gereği yasama, yürütme ve yargı işlerinde hiçbir şekilde hiçbir inancı veya dini referans kabul etmez. Dinin bu tür dünyevi işlerin düzenlenmesine karışmak istemesine müsaade etmez. Katı laiklik anlayışında devlet vatandaşın din ile ilgili dolayısıyla din eğitimi ile ilgili ihtiyaçlarına kayıtsız kalır. Bu ihtiyaçların giderilmesi vatandaşın kendi tercihine bırakılır. Bu anlayışa göre devlet böyle davranarak bütün inançlara aynı uzaklıkta kalmış olur.

İkinci bir laiklik anlayışı ise katı veya ödün vermez laiklik anlayışının yerine “saygı duyan, birleştiren, diyalog kuran”⁴ bir anlayıştır. Buna pozitif laiklik anlayışı da denmektedir. Laikliğin katı tanımına karşı “demokratik bir yorum”⁵ kavramının da kullanıldığı görülmektedir. Böyle bir yorumlamada laikliğin tanımının ve içeriğinin değişmediği ancak laiklikten ne anlaşılması gerektiği noktasında bir farklılaşmanın/yorum söz konusu olduğu ileri sürülebilir. Bu yönüyle İngiltere ve Fransa gibi iki Avrupa ülkesinde laiklik konusundaki gelişmeler, toplumsal ihtiyaçlar ve sosyal çoğulculuk çerçevesinde laikliğin, kapsam ve muhtevasının yeniden yorumlanması olarak değerlendirilebilir. Bu çerçevede laiklik ve sekülerleşme kavramlarının içi özgürlükçü ve çoğulcu bir anlayış çerçevesinde doldurulmaya çalışıldığı⁶ iddia edilmektedir. Bu yoruma göre, devlet laiklik ilkesi gereği tüm inançlara aynı mesafede kalmalıdır. Ancak vatandaşın din, dolayısıyla din eğitimi ile ilgili ihtiyaçlarına kayıtsız kalmamalıdır. Hatta devletin böyle bir ihtiyaca kayıtsız kalması veya kendi haline bırakması çağdaş, demokratik düşünceye aykırı bulunur.

Laik Batı toplumlarının önemli bir kısmının din eğitimi konusunu laiklik ile birlikte çözüme kavuşturmanın çabası içerisinde oldukları söylenebilir. Her ülkenin laiklik anlayışı, toplumsal ve kültürel yapısı gereği din eğitimi konusunu çözüme kavuşturma gayreti bilinmektedir.

³Erdal Şafak, Laiklik Üstüne, <http://www.gazetehayat.com/yazar/Erdal-Safak-Laiklik-ustune/1857> (Erişim tarihi: Ocak 2010)

⁴Erdal Şafak, Laiklik Üstüne, <http://www.gazetehayat.com/yazar/Erdal-Safak-Laiklik-ustune/1857> (Erişim tarihi: Ocak 2010)

⁵Nuray Mert, “ ‘Batı’ gözüyle laiklik (1)” <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalYazarYazisi&ArticleID=877453&Yazar=NURAY%20MERT&Date=07.01.2010&CategoryID=98> (Erişim tarihi: Ocak 2010)

⁶ Bilal Sambur, “Avrupa’da Laiklik Yeniden Yorumlanıyor”, <http://www.taraf.com.tr/haber/17315.htm> (Erişim tarihi: Ocak 2010)

Laikliği benimsemiş ülkelerde, laikliğin yorumunun farklılaşması, din-devlet ilişkilerinin yorumlanması bağlamında devletin din öğretimine yaklaşımını ve uygulamalarını da farklılaştırmıştır. Bu ülkelerde din eğitimiyle ilgili tek tip bir uygulamanın olmadığı görülmektedir. Bunlar içerisinde Fransa hariç tüm ülkelerde devletin bir şekilde din eğitimi problemini üstlendiği görülmektedir.⁷ Örneğin Almanya’da, “Anayasa’ya göre, din dersi, kamu okullarında okutulan düzenli derslerden bir derstir ve sınıf geçmeye etkisi vardır. Devlet ilgili personel vb. giderleri karşılamak durumundadır. Öğrenci velileri ve öğrenciler din dersine katılıp katılmama konusunda serbesttir. Hiçbir öğretmen, kendi isteği dışında din dersi vermeye zorlanamaz.”⁸

Almanya’da din dersi devletin denetimine tabidir. Din dersinin cemaatlerin ilkeleriyle uyum içinde olması, bu dersi verecek öğretmenlerin devletin belirlediği öğretmenlik formasyonunu ve ilgili kilisenin de onayını almak zorunluluğu vardır.⁹

“Avusturya’da 1959 tarihli Anayasanın 2. maddesindeki, ‘Devlet, eğitim ve ders konularında üzerine aldığı görevi ailenin kendi dinî inançlarını ve dünyaya bakış açılarını dikkate alarak ve haklarına riayet ederek yerine getirmelidir.’ hükmüne göre din eğitimi verilmektedir.

Avusturya’da ilk ve orta dereceli okullarda öğrenci, din dersi ya da ahlâk derslerinden birisini okumak zorundadır. Haftada iki saat olarak uygulanan ve dinî cemaatlerin tayin ettiği görevlilerce verilen din derslerinin ücretlerini devlet öder. Dinî cemaatler din derslerinin haftalık ders sayısını artırabilirler. Ancak bu durumda, devlet ek ders ücreti ödemez.”¹⁰ Almanya ve Avusturya örneklerine bakıldığında din dersinin statülerinin bir birlerinin aynı olmadığı, farklı şekillerde de olsa dersin okul programında yer aldığı görülmektedir. Bu uygulamalardan hareketle, söz

⁷ Mehmet Zeki Aydın, “Avrupa Birliği Ülkelerinde Din Öğretimi ve Türkiye ile Karşılaştırılması”, http://www.mehmetzekiaydin.com/alimalarim/bddlddmsel_makaleler.html (Erişim tarihi: Şubat 2010)

⁸ Aydın, Avrupa Birliği Ülkelerinde Din Öğretimi, http://www.mehmetzekiaydin.com/alimalarim/bddlddmsel_makaleler.html (Erişim tarihi: Şubat 2010)

⁹ Aydın, Avrupa Birliği Ülkelerinde Din Öğretimi, http://www.mehmetzekiaydin.com/alimalarim/bddlddmsel_makaleler.html (Erişim tarihi: Şubat 2010)

¹⁰ Aydın, Avrupa Birliği Ülkelerinde Din Öğretimi, http://www.mehmetzekiaydin.com/alimalarim/bddlddmsel_makaleler.html (Erişim tarihi: Ocak 2011)

konusu ülkelerin okullarında din dersine yer verilmesinin laikliğe aykırı görülmediği düşünülmektedir.

Türkiye'nin laiklik ve din eğitimi konusunda önemli tecrübeleri olduğu söylenebilir. Bu tecrübelerden hareketle gazete yazılarında ileri sürüldüğü gibi, okullarda DKAB Dersine yer verip vermemenin tek değerlendirme kriterinin laiklik olmadığı düşünülmektedir. Üstelik Türkiye'de, okullarda din eğitimine hiç yer verilmediği dönemler olmuştur. Ancak bazı toplumsal, kültürel, psikolojik faktörlerin, okullara DKAB Dersinin yeniden konmasını gerekli kıldığı; bu anlamda okullarda bu dersin kaldırılmasını istemenin Türkiye'nin yaşadığı olumsuz tecrübelerin tekrarından başka bir şey olmayacağı söylenebilir.

2.1.2 DKAB Dersi Anayasaya Aykırıdır

Tablo 1'de görüldüğü üzere, "DKAB Dersi Anayasa'ya aykırıdır." kategorisi Cumhuriyet Gazetesi'nde 6, Milliyet'te 3 defa yer almıştır. Yeni Şafak ve Zaman'da bu konuda herhangi bir yazı yer almamıştır. Buradan hareketle Cumhuriyet ve Milliyet'in DKAB Dersini Anayasa'ya aykırı bulma fikrine yakın oldukları söylenebilir.

Bu gerekçeyle ilgili bazı yazılarda şu ifadelere yer verilmiştir:

"Anayasanın 2. maddesinin Türkiye Cumhuriyeti'ni laik ve sosyal hukuk devleti olarak tanımladığını, 4. maddenin de laiklik ilkesinin değiştirilmesinin teklif bile edilemeyeceğini hüküm altına aldığını anımsatan Dinçer, 'Zorunlu din dersi ise anayasanın 24. maddesinde düzenlenmiştir ki, bu madde açıkça anayasanın 2. ve 4. maddeleriyle çelişmektedir.' dedi." (Cumhuriyet/Laik Eğitimden Vazgeçilmez/ 20.02.2004)

Yazıya göre, Anayasa bütünlüğü açısından DKAB Dersinin 2. ve 4. maddeler ile çeliştiği ileri sürülmektedir. Bu çelişkinin ortadan kaldırılması için adı geçen dersin Anayasa'dan çıkarılması gerektiği savunulmaktadır.

"Zorunlu din derslerinin anayasada 'Cumhuriyetin nitelikleri' başlığı altında sayılan 'demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti' ilkeleriyle çeliştiği vurgulanan açıklamada şöyle denildi: 'Tüm anayasal düzenlemelere karşın, din kültürü ve ahlak bilgisi dersi adı altında, Sünni İslam inancının eğitimi, devlet okullarında zorunlu ders olarak okutularak anayasanın 2. maddesi ile düzenlenmiş ve 4. maddesi ile güvence altına alınmış olan laiklik ilkesine aykırı davranılmaktadır.' ..." (Cumhuriyet/Laik Devletin Dini Olmaz/ 21.04.2005)

Bu yazıda DKAB Dersinin devletin temel niteliklerine aykırı olduğu bunun da anayasa bütünlüğü açısından bir çelişki meydana getirdiği savunulmaktadır. Ayrıca DKAB Dersinin de belli bir mezhebin inancını benimsetmeye yönelik doktriner bir ders olduğu savunulmaktadır.

“PSAK Genel Başkanı Kazım Genç, zorunlu din dersinin anayasanın laiklik ilkesi ve eşitlik ilkesine aykırı olduğunu vurguladı. Din dersiyle Sünnî İslamın eğitiminin yapıldığını belirten Genç, Alevilik inancının yok sayıldığını ve Alevilerin asimile edildiklerini kaydetti.” (Cumhuriyet/Alevi inancı yok sayılıyor/ 28.01.2004)

Bu yazıda da DKAB Dersinin anayasanın laiklik ilkesi ile çeliştiği ileri sürülerek bu derste doktriner din eğitimi yapıldığı ve sünnî olmayan diğer inanç gruplarının yok sayıldığı veya asimile edildikleri ileri sürülmektedir.

“DKAB Dersi Anayasa’ya aykırıdır.” görüşünün temelinde, DKAB Dersinin T.C Anayasası’nda yer alması, anayasanın bütünlüğü açısından bir tutarsızlık meydana getirdiği ileri sürülmektedir. Bu düşünceyi ifade eden alıntılarda, T.C. Anayasası’nda devletin niteliği *“Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir.”*¹¹ maddesindeki laiklik ilkesine ve Anayasa’nın 4. maddesi ile güvence altına alındığına dikkat çekilmiştir. Bu madde şöyledir: *“Anayasa’nın 1 inci maddesindeki devletin şeklinin cumhuriyet olduğu hakkındaki hüküm ile, 2 nci maddesindeki Cumhuriyetin nitelikleri ve 3 üncü maddesi hükümleri değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez.”*¹² Bu iddia sahiplerine göre bir anayasa devletin nitelikleri içerisinde hem laikliğe yer verip hem de DKAB Dersini anayasal zorunluluk olarak ifade edemez. Anayasa’da böyle bir durumun meydana getirilmesi Anayasa’nın kendi bütünlüğü açısından bir çelişki, bir tutarsızlık oluşturacağı iddia edilmektedir.

Anayasa’nın 2. maddesinde laikliğin vurgulandığı görülmektedir. Söz konusu maddede, laikliğin yanı sıra adalete, insan haklarına, demokrasiye ve sosyal hukuk anlayışına vurgu yapılmakta, bireysel hak ve özgürlüklerin anayasal güvence altında olduğu ifade edilmektedir. Bundan dolayı Anayasa’yı doğru anlamak için öncelikle bu maddenin bütününe; bununla birlikte,

¹¹ T.C. Anayasası 2. Madde.

¹² T.C. Anayasası 4. Madde.

Anayasa'da din ve vicdan hürriyetinin nasıl düzenlendiğine bakmak, konunun açıklığa kavuşturulmasında yarar sağlayacaktır.

Anayasa'nın din ve vicdan hürriyetini düzenleyen maddesi şöyledir: *"Herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir. 14 üncü madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dinî âyin ve törenler serbesttir. Kimse, ibadete, dinî âyin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.*

Din ve ahlâk eğitim ve öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlâk öğretimi ilk ve orta-öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanunî temsilcisinin talebine bağlıdır.

*Kimse, devletin sosyal, ekonomik, siyasî veya hukukî temel düzenini kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasî veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun, dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz."*¹³ Görüldüğü gibi, Anayasa'da din eğitimi ve öğretimi, din ve inanç özgürlük alanı içerisinde zikredilmiştir.

İnsanların din ve vicdan hürriyetine sahip olması insanın var oluşundan, düşünme ve inanma yeteneğinden doğmaktadır.¹⁴ Bundan dolayı *"çağdaş anlayışa göre din ve vicdan hürriyeti genellikle kişilerin istedikleri dini serbestçe seçmeleri, seçtikleri dinin kurallarını hiçbir müdahaleye maruz kalmadan uygulamaları, bu konuda sahip oldukları öğrenme, öğretme, yayma vb. hakları kullanmaları şeklinde ifade edilmektedir."*¹⁵ Din ve vicdan özgürlüğünün böyle betimlenmesi, Laiklik ile din ve vicdan özgürlüğünün birlikte ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Anayasa'nın din ve vicdan özgürlüğünü düzenleyen maddelerini yalnızca katı/negatif bir laiklik çerçevesinde değerlendirmenin temel hak ve özgürlükler alanını daraltacağı söylenebilir. Çağdaş dünyada din ve vicdan özgürlüğü, insan temel hak ve hürriyetlerinin en önemlilerinden biri sayılmakta

¹³ T.C. Anayasası 24. Madde.

¹⁴ Ali Bakkal, "Laiklik - Din ve Vicdan Hürriyeti İlişkisi Bağlamında Kamusal Alanda Kılık-Kıyafete Getirilen Sınırlamalar", <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=868>, (Erişim tarihi: Mart 2011)

¹⁵ Bakkal, Laiklik - Din ve Vicdan Hürriyeti, <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=868>, (Erişim tarihi: Mart 2011)

ve bu husus anayasa düzeyindeki kanunlarla güvence altına alınmış bulunmaktadır.¹⁶

T.C Anayasası'nın din ve vicdan özgürlüğünü düzenleyen maddeleri Anayasa'nın bütünü ve laiklik ilkesi birlikte ele alındığında, okullarda DKAB Dersine yer verilmesinin çağdaş anayasa anlayışına uyduğu ve Türkiye gerçekleriyle örtüştüğü söylenebilir.

Türk Halkının, din dersinin okul programlarında çeşitli şekillerde yer alması veya yer almaması şeklinde yaşamış olduğu tecrübeler¹⁷ vardır.. Bu tecrübeler din eğitimi ile ilgili sorunların görmezlikten gelinemeyecek kadar önemli olduğunu göstermektedir. Örneğin 1982 öncesinde ilgili durumu değerlendiren bir görüş şöyledir: "... farklı ideolojik, dini ve felsefi anlayışlara bağlı olarak bazı okullarda din dersine gereken önem verilmemiş ve seçmeli olması sebebiyle yeterli öğretmen istihdamı yapılamaması gibi nedenlerle okullardaki öğrencilerin ihtiyaçları karşılanamamıştır. ... Din eğitiminin verimli ve etkin bir şekilde verilmemesinden doğan boşluğu çoğu zaman dini kaynaklara dayanma ve bilimsel olarak öğretme konusunda yeterlilikleri tartışılacak kişi ve dini gruplar doldurmaya çalışmıştır. Bu tablo da dinin sosyal barış ve hoşgörü kültürüne katkı sağlamasından ziyade din eksenli tartışma ve çatışma ortamının oluşumunu kolaylaştırmıştır."¹⁸ Bu ve benzeri yorumlar, Anayasa'nın DKAB Dersini düzenleyen maddesinin çıkarılmasını isteyen düşüncenin, sadece laikliği ileri sürerek bunu gerekçelendirmesi, Anayasa'nın dayandığı evrensel temel hak ve özgürlükler ilkeleri ile çeliştiğini ve ülkenin din eğitimi konusundaki deneyimine aykırı olduğunu göstermektedir.

2.1.3 DKAB Dersi Öğretim Birliği Yasası'na Aykırıdır

Tablo 1'e göre DKAB Dersini Öğretim Birliği Yasası'na aykırı bulan 8 yazının tamamı Cumhuriyet Gazetesi'nde yer almıştır. Diğer gazetelerde bu konuyla ilgili değerlendirmelere yer verilmemiştir. Buna göre Cumhuriyet Gazetesi'nin DKAB Dersini Öğretim Birliği Yasası'na aykırı bulduğu söylenebilir.

¹⁶ Bakkal, Laiklik - Din ve Vicdan Hürriyeti,

<http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=868>, (Erişim tarihi: Mart 2011)

¹⁷ Bu konu ile ilgili tartışmalar için bkz. Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, s.94-101. Ayrıca bkz. Cemal Tosun, "Türkiye'de Eğitimin Laikleşmesi ve Din Öğretimi" *Sekülerleşme ve Dinî Canlanma Sempozyumu*, Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara 2008, s.234-235

¹⁸Recep Kaymakcan, "Türkiye'de Din Eğitimi Politikaları Üzerine Düşünceler", http://www.recep kaymakcan.com/wp-content/uploads/TURKIYEDE-DIN-EGITIMI-POLITIKALARI-UZERINE_EKEV_2006.pdf (Erişim tarihi: Ocak 2010)

Bu gerekçeye ilişkin bazı yazılarda şu değerlendirmelere yer verilmiştir.

“1950’li yıllardan başlayarak Öğretim Birliği Yasası’nın altı adım adım oyuldu, ... 12 Eylül rejimi ise hiçbir sivil iktidarın cesaret edemeyeceği bir şeyi yaptı ve zorunlu din dersleri koyup bu uygulamayı anayasasına geçirdi. Bütün bunların anlamı, Cumhuriyetin en önemli devrimlerinden birinin yıkılmış olmasıdır” (Cumhuriyet/Milli Eğitimde İki Başlılık Olmaz/ 11.09.2004)

Bu yazıda, Öğretim Birliği Yasası’nın okullarda din eğitiminin varlığına bir engel olduğu, 50’li yıllardan itibaren bir şekilde okullarda din eğitimine yer verilerek ve nihayet 1982 Anayasasıyla DKAB Dersinin zorunlu yapılmasıyla bu kanunun fiilen ortadan kaldırıldığı ifade edilmektedir.

“Aslında Türkiye’de din özgürlüğüne karşı çıkan kimse yoktur ve bu özgürlük de anayasanın güvencesi altındadır. Ne ki, amaç bu özgürlüğü elde etmek değil, bunu kullanarak, siyaset alanını işgal etmektir. Soruna bu açıdan bakılınca, anayasaya bağlılık yemini etmiş bütün politikacılar için tutulacak biricik yol, Cumhuriyetin temel tercihi olan laiklik ilkesini ödün vermeden, inançla savunmaktır. Bu açıdan okullara zorunlu din dersi koymak, tarikatlara göz kırpmak, öğrenim birliğinin yıkılmasına yol açacak uygulamalara çanak tutmak ne kadar yanlış olmuştusa, şeriat hükümlerini şöyle veya böyle mevcut laik sisteme “entegre” ederek karma yapılı bir hukuk düzeni kurmaya kalkışmak da o kadar yanlış bir hevestir. Politik kadrolar, din özgürlüğü konusu ile laiklik ilkesini birbirine karıştırmakta devam ederlerse, çok geçmeden, üzerinde koşuşup durdukları politika zemininin altlarından kayıp gittiğini ve geriye politik varlıklarının devamını gerektirecek hiçbir desteğin kalmadığını da görebilirler.” (Cumhuriyet/ Aydın AYBAY/ Politika ve Laiklik (II) 26.10.2006)

Yazar, okullardaki DKAB Dersinin Öğretim Birliği Yasası’na ve laikliğe aykırı olduğunu ileri sürmektedir.

Öğretim Birliği Yasası ile başlayan süreçte din eğitimi ve uygulamalarına yeni bir yapılanma getirilmiştir. 3 Mart 1924 tarihli Öğretim Birliği Yasası’nın TBMM’nde kabul edilme gerekçesi şöyle ifade edilmiştir: *“Bir ulus bireyleri ancak bir eğitim görebilir. Bir ülkede iki türlü eğitim, iki türlü insan yetiştirir. Bu ise duygu, düşünce ve dayanışma birliği amaçlarını tümüyle yok eder. Yasa önerimizin kabulü durumunda, Türkiye Cumhuriyetindeki her çeşit eğitim-öğretim kurumlarının bağlanacağı tek yer Eğitim Bakanlığı olacaktır. Cumhuriyetin kültür politikasından ve kültürümüzü duygu ve düşünce birliği içinde ilerlemekle görevli olan Eğitim Bakanlığı, müspet ve bütünleşmiş bir eğitim politikası uygulayacaktır. Bu yasa ile*

*Şeriat ve Vakıflar Bakanlığı ya da özel vakıflarca yönetilen tüm medrese ve okullar Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. Şeriat ve Vakıflar Bakanlığı bütçesinde mektep ve medreselere ayrılmış olan ödenekler MEB bütçesine aktarılmıştır.*¹⁹ Bu gerekçe çerçevesinde, kanun koyucu irade Öğretim Birliği Yasası ile bir yandan ilk hedef olarak kurumsal ikiliği kaldırmak, diğer yandan milletin bütün değerlerini kapsayacak bir yapılanma koymak suretiyle milli bir eğitim sistemini ve anlayışını yerleştirmek istediği ileri sürülmüştür.²⁰

Öğretim Birliği Yasası genel eğitim ile birlikte din eğitimi konusunda da yeni bir yapılanmanın dayanağı olduğuna dikkat çeken görüşler de vardır: *“Devrim kanunlarından olan öğretim birliği yasanın 4. maddesi ile din eğitim ve öğretim kurumlarının hükme bağlanması Atatürk’ün din eğitim ve öğretimine karşı olmadığını, sadece mevcut din anlayışına ve bu anlayışla yapılan din öğretimine karşı yeniden yapılanmanın gereğini duyduğunu, bu konuda bir bakanlık bünyesinde toplumun gereksinimlerini karşılayacak şekilde bir yapılanmaya gidilmesine inandığını göstermektedir.”*²¹

Öğretim Birliği Yasası’nın, çıktığı dönemdeki problemlere bir çözüm getirmesi amacıyla, Atatürk ve arkadaşlarının bir laiklik yorumu olduğu da iddia edilmiştir: *“Bu laiklik yorumu, Atatürk ve arkadaşlarının, İslam dininin kurumsal yapısını, klerik/ruhban sınıfının ve kurumunun bulunmaması nedeniyle, din işlerini devredecek bir sistemin olmaması gerçeğine dayanarak ürettikleri din ve devlet ilişkisi yorumudur. Bu yoruma göre, devlet tüm kurum ve kuruluşları ile din etkisinden uzaktır. Devlet din etkisinden ayrılmıştır. Devlet, din ve vicdan hürriyetini garanti eder. Ama devlet, halkın din hizmetleri ve din eğitimi ihtiyaçlarını karşılar. Bu laikliğe aykırı değildir.”*²²

Öğretim Birliği Yasası ile din eğitimi arasında organik bağ kuran değerlendirmelere de rastlamak mümkündür. Öğretim Birliği Yasası, genel eğitimi ve genel eğitim içindeki din eğitimi etkilemiştir. Kanunun, yüksek din bilgini yetiştirmek üzere bir İlahiyat Fakültesi; imam ve hatip yetiştirmek üzere ayrı okullar açılmasını ön gören 4. maddesi mesleki din eğitimi ve öğretimi ile

¹⁹ A. Gönül Akçamete, “Öğretim Birliği Yasası Kapsamında Din Öğretimi ve Öğretmen” *Ülkemizde Laik eğitim Siteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı Bildiri ve Tartışmalar*, Malatya 2005. s.508-509.

²⁰ Cemal Tosun, “Eğitim ve Din Eğitimi Politikaları”, *Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi*, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1999, s. 520.

²¹ Akçamete, s.509.

²² Cemal Tosun, “Türkiye’de Eğitimin Laikleşmesi”, *Sekülerleşme ve Dinî Canlanma Sempozyumu*, Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara 2008, s. 233.

ilgilidir. Ancak bu kanun mesleki din eğitiminin yanında örgün din eğitiminin örtük dayanağı kabul edilmekte ve yasal garantörü olarak değerlendirilmektedir. Çünkü bu kanunun kabul edilip yürürlüğe girdiği yıllarda tüm okul programlarında din dersi vardı. Aksi bir durum zikredilmediği için kanunun okullardaki din dersini onayladığı biçiminde yorumlanmıştır.²³

Görüldüğü üzere Öğretim Birliği Yasası ile ilgili gerekçeler bir arada düşünüldüğünde ortaya önemli sonuçlar çıkmaktadır. Değerlendirmelere göre bu yasa eğitimde birliği sağlamak ve eğitimi laikleştirmek amacındadır. Yasa'nın çıkmasıyla birlikte tüm okullar Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış, dinî eğitim yerini din eğitimine bırakmıştır. Öğretim Birliği Yasası'yla ilgili değerlendirmelerden, bu yasanın eğitimi birleştirme amacının ve okullardaki diğer dersler gibi din eğitimini/dersini bağımsız bir disipline dönüştürdüğü sonucu çıkarılabilir. Buradan hareketle, Öğretim Birliği Yasası'nın okullardaki din eğitimini ortadan kaldırmadığı; DKAB Dersini bu yasaya aykırı gören yazılarda öne sürülen gerekçelerin ise konunun bütününe yansıtmadığı söylenebilir.

2.1.4 DKAB Dersi Demokrasiye Aykırıdır

Tablo 1'de yer aldığı üzere, gazetelerde DKAB Dersinin zorunlu olmasını demokrasiye aykırı bulan 6 tane yazı bulunmaktadır. Bunlardan 5 tanesi Cumhuriyet'te, bir tanesi ise Milliyet'te yer almıştır. Zaman ve Yeni Şafak'ın bu konuyu işlemedikleri görülmektedir. Bu başlık altında gazetelerde işlenen konuların Laiklik, Öğretim Birliği Yasası başlıkları altında da işlendiğini göz ardı etmemek gerekir.

Gazetelerde bu konu ile ilgili bazı görüşler şunlardır:

"Pir Sultan Abdal Kültür Derneği Genel Başkanı Kazım Genç, Alevilere yönelik ayrımcılık ve zorunlu din derslerinin, yapılacak değişiklikle anayasadan arındırılmasını istedi.

Genç, yaptığı açıklamada, gündemdeki anayasa değişikliği paketi içinde 'zorunlu din derslerine' ilişkin maddenin yer almadığına işaret etti. Maddenin Türkiye'nin imzaladığı uluslararası düzenlemeler, eşitlik ilkesi ile vicdan ve din özgürlüğü ilkelerine aykırı olduğunu anlatan Genç, 'Değişiklikler kapsamına, anayasanın 24. maddesindeki 'Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır' hükmünün

²³ Aydın, Cumhuriyet Döneminde, s. 56.

kaldırılmasının da alınmasını istiyoruz'' dedi." (Cumhuriyet/ Zorunlu din dersleri kaldırılın/ 26.04.2004)

Bu yazıda, DKAB Dersinin, demokrasinin eşitlik, din ve vicdan hürriyeti ilkelerine dolayısıyla devletin demokratik yapısına aykırı olduğu iddia edilmektedir. Bundan dolayı bu dersin okullardan kaldırılması gerektiği savunulmaktadır.

Gazetelerde DKAB Dersinin anayasal, demokratik devlet ve toplum yapısına aykırı gören yazıların değerlendirilebilmesi için demokrasinin mahiyetinin ve niteliklerinin tartışılmasına ihtiyaç vardır.

*"Demokrasi tanım olarak, halkın yönetimi yani, halkın kendi kendisini yönetmesidir. Demokrasi, tüm yurttaşların kendilerini yöneten kuralları kendilerinin belirlediği kararları kendilerinin aldığı bir yönetim tarzıdır."*²⁴ Bundan dolayı demokrasi, gücünü toplumu oluşturan tüm bireylerin iradelerinden alır. Eski Yunan'da sitenin yönetimine doğrudan katılma ile başlayan, toplum büyüdükçe yönetme ve yönetilmenin şekil değiştirmesiyle demokrasi anlayışı, dolayısıyla yönetimde bireylerin iradelerini ortaya koyma biçimleri de değişmiştir. Yüz yüze ilişkilerin ön planda olduğu ilkel toplum yapıları yerini karmaşık ilişkilerin hüküm sürdüğü büyük toplumlara bırakmıştır. Bu bağlamda, *"... en karmaşık biçimlerinden en basit biçimlerine kadar demokrasi, hiçbir zaman kendi tanımında içerilen programın tartışmasız aktarılabildiği bir pratik olarak ortaya çıkmamakta, çıkamamaktadır."*²⁵ şeklinde görüşler dile getirilmiştir. Bu gerçek, demokraside doğrudan yönetime katılmanın yerini temsili katılma sonucunu doğurmuştur.

Günümüz temsili demokrasinin en belirgin özelliği, serbest seçimle ve açık oyla teşkil edilen bir temsili sistem esası üzerine kurulmuş bir parlamentonun mevcudiyeti gösterilebilir. Parlamento aynı zamanda yürütme ve denetleme gücünü de temsil etmektedir. Böylece seçilenler, söz konusu erkleri, seçenler adına kullanmak yetkisini de teorik olarak elde etmiş olurlar.²⁶ Bu anlamda, devletin parlamenter demokratik yapısını bireylerin iradelerinin kesiştiği toplumsal bir kurum olarak görmek gerekir. *"Bu durumda demokrasi kavramının o toplumda geçerli olan kültürel değerler çerçevesinde anlaşılış biçimi, o*

²⁴ Selahattin Yıldırım, *Yerel Yönetim ve Demokrasi*, Kent Basımevi, İstanbul 1993, s.19.

²⁵ Yasin Aktay, "Sınırlarına Sığmayan Demokrasi ve İslam", *İslamiyat Dergisi*, C.2, S.2. Önder Matbaacılık, Ankara 1999, s.45.

²⁶ Şafak Ural, "Demokrasi Kavramı, Toplumsal Değerler ve Birey", <http://www.safakural.com/makaleler/demokrasi-kavrami-toplumsal-degerler-ve-birey>, (Erişim tarihi: Mart 2011)

toplumda hem bireylerin davranışlarını hem de bütün sosyal kurumlarının yapı ve işleyişini etkileyebilmektedir. Dolayısıyla bütün mesele, her yönüyle insan tabiatına, insan onuruna, insanı insan yapan değerlere en uygun olması gereken bir sistemin, o topluma en uygun şekilde tanımlanması, işletilmesi ve sonuçta toplum tarafından benimsenmesidir. Aksi takdirde sistemin adı demokrasi bile olsa, bireyin diğer bireyler tarafından, toplum ve devlet tarafından ezilmesi, özgürlüklerinin ve haklarının elinden alınması kolayca mümkün olabilir.”²⁷ Bu açıklama, demokrasinin bireyin hak ve özgürlüklerini tanımlayan özelliğini göstermektedir.²⁸

DKAB Dersinin demokrasiyle ilişkilendirildiği tartışmalara da bireyin hak ve özgürlükleri çerçevesinden bakılabilir. Bu nedenle DKAB Dersinin okul programında nasıl yer alması gerektiği tartışılmalıdır. Çünkü, demokrasi “insanın saygınlığına değer veren; karşılıklı anlayış içinde birbirlerine özgürlük tanımalarını ve bütün için sorumluluk duymalarını birlikte yaşamının temeli olarak alan yaşam biçimidir.”²⁹ Birlikte yaşama amacı, demokratik toplumların, birlikte yaşama kültürünün oluşması ve devam etmesi için çaba göstermelerini gerektirir. Bu nedenle toplumlar çocuklarını kendi anlayışlarına uygun eğitim süreci içinde yetiştirirler. Onları tesadüflere ve kültürlemenin gelişigüzel etkilerine açık bırakmazlar. Toplumlar, insanlara birlikte yaşamının gerekliliğini kazanmak, toplum bilincine varmak için eğitim sürecinin amaçlarını ve içeriğini belirlerler ve onu kontrol altına alırlar.³⁰ Bu anlayış, eğitimi, kültürlemenin maksatlıca meydan getirildiği bir biçimi olarak da ifade edilmektedir.³¹

Okul kültürlemenin maksatlıca meydan getirildiği bu kurumlardan biridir. Okulun dolayısıyla eğitimin sosyal amaçları arasında, öğrencilerin mevcut toplumsal düzene verimli bireyler olarak katılmaları için onları hazırlamayı ve temel toplumsal değerleri öğretmek sosyalleşmelerini sağlamak da yer almaktadır.³² Bu amaç doğrultusunda okul yetişmekte olan bireyin gelişimi için çeşitli imkânlar sunar ve onu toplumun üretken, uyumlu bir üyesi yapmak için kültürleme faaliyeti yapar.

²⁷ Ural, Demokrasi Kavramı, <http://www.safakural.com/makaleler/demokrasi-kavrami-toplumsal-degerler-ve-birey>, (Erişim tarihi: Mart 2011)

²⁸ Ural, Demokrasi Kavramı, <http://www.safakural.com/makaleler/demokrasi-kavrami-toplumsal-degerler-ve-birey>, (Erişim tarihi: Mart 2011)

²⁹ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1994, “halerki” maddesi, s.93.

³⁰ Nurettin Fidan, *Okulda Öğrenme ve Öğretme*, Alkım Yayınları, Ankara 1996, s.7.

³¹ Selahattin Ertürk, *Eğitimde Program Geliştirme*, Ankara 1994, s.7.

³² Recep Kaymakcan ve Hasan Meydan, “Demokratik Vatandaşlık ve Din Öğretimi: Yeni Yaklaşımlar ve Türkiye’de DKAB Dersleri Bağlamında Bir Değerlendirme”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Bahar 2010/ 1(1), s.30.

Okul, kültürleme faaliyeti doğrultusunda öğrenci için gerekli olan ve onun gerçek hayatta karşılaşacağı durumları öğretim konusu yapması gerekir. Okulun hayatın kendisini öğretim konusu yapması demek öğrencinin bu gerçek durumları eğitim ortamında görmesi, anlaması ve anlamlandırması demektir.

Öğrencinin gerçek hayatta din ile ilgili kavramlarla, sembollerle, pratiklerle vs. karşılaşması kaçınılmaz gözükmektedir. Onun din ile ilgili toplumsal kurumları tanıması ve anlamlandırarak öğrenmesi okulun amaçları arasında yer almalıdır. Çünkü demokratik toplumun önemli kurumu olan okulun, toplumsal yaşamdaki "din kültürü"nü öğretim konusu yapması bireyin eğitim bütünlüğü açısından önemli olduğu söylenebilir. DKAB Dersi okulun bu amacını gerçekleştirmede katkıda bulunabilir. Çünkü bu ders, din kültürünü öğretim konusu yaparak, öğrencinin günlük hayatta karşılaşabileceği din ile ilgili kavram, sembol pratik vb. şeyleri anlamlandırma sürecine ve bir arada yaşama kültürüne katkı yapmak amaçlamaktadır. Bu durum ilköğretim DKAB programında şöyle ifade edilmiştir: "... öncelikle öğrencilerin din ve ahlak hakkında objektif bilgi sahibi olmaları, öğrenme-öğretme sürecinde öğretim programı vasıtasıyla kazanmaları hedeflenen bilgi, beceri, tutum, değer, kavram ve öğrenci merkezli yaklaşımlarla bir arada yaşama bilincine ulaşmaları hedeflenmiştir."³³

Görüldüğü üzere, demokratik kültür çerçevesinde, okulun DKAB Dersine yer vererek öğrencinin eğitim bütünlüğünü gözetmesi, insanın saygınlığına değer vermesi; karşılıklı anlayış içinde başkalarının özgürlüğünü tanıması, sorumluluk duyması, birlikte yaşamayı benimsemesi ve onun diğer ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda bir eğitim vermesi gerekli görülmektedir.

2.1.5. DKAB Dersi Atatürkçülüğe Aykırıdır

Tablo 1'e göre, DKAB Dersini Atatürkçülüğe aykırı bulan yazıların 2 tanesi Cumhuriyet Gazetesi'nde bir tanesi de Milliyet'te yer almıştır. Bunlara karşılık Yeni Şafak ve Zaman bu konuya yer vermemiştir. Bu konu ile ilgili görüşleri yansıtan bazı yazılar şöyledir:

"... 1948'de Öğretim Birliği Yasası'na aykırı uygulamalara başlanılmıştı (İlköğretimdeki 4., 5. sınıf öğrencilerine din dersi okutulması). Tapınım çağrısını (ezan) Arapça yapan DP, imam hatip okullarını açmaya başladı. Atatürk devrimlerini, Cumhuriyeti koruyup yüceltecek eğitimcileri yetiştiren, Milli Eğitimimizin yüz akı olan Köy Enstitülerini kapattı. ... Demokrasinin ''olmazsa

³³ MEB İlköğretim DKAB Dersi (4,5,6,7,8. Sınıflar)Öğretim Programı ve Klavuzu, MEB Yayınlar, Ankara 2010, s.2.

olmaz'' koşulu ve değiştirilmesi önerilemez laiklik olan TC'nin anayasasına ''İlk ve ortaöğretim kurumlarında haftada iki saat din dersleri okutulması zorunludur'' kaydı 1982'de konuldu." (Cumhuriyet/ Kadim SERİNÖZÜ/ Türk Dili ve Yazını Öğretmeni '...Daha Üzücü ve Daha Korkunç Olmak Üzere...'/ 01.06.2005)

"Atatürk'ün pekçok eserini tersyüz eden, yıkan İnönü'nün ta kendisidir. İmam Hatip okullarının ve İlahiyat fakültelerinin, tekke ve zaviyelerin açılması, okullara din dersi konulması gibi birçok geriye dönüşler İnönü döneminde gerçekleştirilmiştir" (Milliyet/Melih Aşık/ 26.01.2003)

Yukarıdaki iki yazıda, DKAB Dersinin okullara konmasının tamamen siyasi nedenlerden olduğu, bunun da Atatürk'ün söz ve icraatlarına aykırı olduğu ileri sürülmektedir.

Atatürkçülük açısından DKAB Dersinin bir değerlendirmesini yapabilmek için onun din eğitimi problemine nasıl yaklaştığının ve buna nasıl bir çözüm getirdiğinin³⁴ gözden geçirilmesi gerekir. Çünkü bazı gazete yazılarında, Atatürk'ten sonra bazı siyasilerin, onun din eğitimi konusundaki yaklaşımının aksine davrandıkları, bunun da Atatürkçülüğe aykırı olduğu iddia edilmiştir. Bu konuya katkı sağlamak amacıyla Atatürk'ün din, İslâm Dini, din eğitimi ve bunun okulda yapılması gerektiğine ilişkin bazı sözlerine yer verilip konu değerlendirilmiştir.

Atatürk, dinin milletlerin devamını sağlayan bir kurum olduğunu belirterek "*Din lüzumlu bir müessesedir. Dinsiz milletlerin devamına imkân yoktur.*"³⁵ demiştir. Bu sözüyle Atatürk'ün, milleti millet yapan unsurlar içerisinde dini önemli bir yere koyduğu görülmektedir.

Atatürk, dinin milletler açısından gerekli olduğunu çeşitli sözlerinde dile getirmenin yanında Türk Milleti için de İslam Dini'nin önemini de şöyle belirtmektedir: "*Din vardır ve lâzımdır. Temeli çok sağlam bir dinimiz var. Malzemesi iyi. Fakat bina, uzun asırlardır ihmale uğramış.*"³⁶

Dinin gerekliliğini savunan Atatürk Türk Milleti'nin dindar olması gerektiğini de savunmaktadır. "*Türk Milleti daha dindar olmalıdır, yani bütün sadeliği ile dindar olmalıdır, demek istiyorum. Dinime, bizzat hakikate nasıl inanıyorsam, buna da öyle inanıyorum. Şuura muhalif, terakkiye engel hiçbir şey ihtiva etmiyor.*

³⁴ Bkz. Tosun, Türkiye'de Eğitimin Laikleşmesi, s. 233.

³⁵ Sadi Borak, (Akt.) Ahmet Gürtaş, *Atatürk ve Din Eğitimi*, DİB Yayınları, Ankara 1997, s.34.

³⁶ Borak, (Akt.) Gürtaş, *Atatürk ve Din Eğitimi*, s.33.

Halbuki Türkiye'ye istiklâlini veren bu Asya milleti içinde daha karışık, sunî, bâtil inanışlardan ibaret bir din daha vardır. Fakat bu cahiller, bu âcizler sırası gelince aydınlanacaklardır. Eğer ışığa yaklaşamazlarsa kendilerini mahv ve mahkum etmişler demektir. Onları kurtaracağız."³⁷ Bu cümlelerinde Atatürk, dine karışmış yanlış inanışların temizlenmesi gerektiğini de belirtmektedir. Bu da onun dinin doğru öğrenilmesi gerektiğini belirten ifadeleridir.

Atatürk, dinin anlaşılması, doğru öğrenilmesi çerçevesinde de Kuran'ın anlaşılmasının önemine dikkat çekmiştir. "Türk, Kur'an'ın arkasından koşuyor; fakat onun ne dediğini anlamıyor, içinde neler var, bilmiyor ve bilmeden tapınıyor. Benim maksadım, arkasından koştuğu kitapta neler olduğunu Türk anlansın."³⁸ "Bunun için Kur'an Türkçe olmalıdır."³⁹

Türk Milleti'nin genel eğitim ile birlikte dinini anlamaları, doğru öğrenmeleri konusunda yol gösteren Atatürk, bu eğitim çabasının tüm vatandaşlara ulaştırılması gerektiğini şöyle ifade etmiştir: "Efendiler! yüzyıllardan beri milletimizi yöneten hükümetler, maarifi yaygınlaştırmak arzusunu açıklaya gelmişlerdir. Ancak bu arzularına erişmek için Doğuyu ve Batıyı taklitten kurtulamadıklarından, sonuç milletin cehaletten kurtulamamasına müncer olmuştur.

Bu hazin gerçek karşısında bizim takibe mecbur olduğumuz maarif siyasetimizin ana hatları şöyle olmalıdır: Demiştik ki, bu memleketin sahibi ve hey'et-i içtimaiyemizin unsur-ı esasisi köylüdür. İşte bu köylüdür ki, bugüne kadar nûr-ı maariften mahrum bırakılmıştır. Binaenaleyh bizim takip edeceğimiz maarif siyasetinin temeli, evvela mevcut cehli izâle etmektir. Teferruata girmekten ictinâben, bu fikrimi bir kaç kelime ile tavzih için diyebilirim ki, alelittak umum köylüye, okumak, yazmak ve vatanını, milletini, dinini, dünyasını tanıtacak kadar coğrafi, tarihî, dinî ve ahlâkî malûmat vermek ve a'mâl-i erbaayı öğretmek, maarif programımızın ilk hedefidir."⁴⁰ Atatürk bu sözlerine ilaveten İslam Dini'nde kimseye ayrıcalık tanınmadığını bundan dolayı da herkesin dinini öğrenmesi ve bu eğitimin nerede yapılması gerektiğine şöyle işaret etmiştir: "İslâm hayat-ı içtimâiyesinde hiç kimsenin bir sınıf-ı mahsus halinde muhâfaza-i mevcudiyete hakkı yoktur. Kendilerinde böyle bir hak görenler, ahkâm-ı diniyyeye muvafık harekette bulunmuş olmazlar. Bizde ruhbanlık yoktur. Hepimiz müsaviyiz ve dinimizin ahkâmını mütesâviyen öğrenmeye mecburuz. Her fert dinini,

³⁷ Borak, (Akt.) Gürtaş, *Atatürk ve Din Eğitimi*, s.32.

³⁸ Osman Ergin (Akt.) Gürtaş, *Atatürk ve Din Eğitimi*, s.40.

³⁹ Ergin (Akt.) Ahmet Gürtaş, *Atatürk ve Din Eğitimi*, s.40.

⁴⁰ Enver Ziya Karal (Akt.) Gürtaş, *Atatürk ve Din Eğitimi*, s.66-67.

diyanetini, imanını öğrenmek için bir yere muhtaçtır; orası da mekteptir."⁴¹ Atatürk'ün dini öğrenmenin yeri olarak okulu göstermesi O'nun dinin bir vicdan meselesi olduğu yönündeki sözlerine de açıklık getirmektedir. "*Din, bir vicdan meselesidir. Herkes vicdanının emrine uymakta serbesttir. Biz, dine saygı gösteririz. Düşünce ve tefekkürü muhalif değiliz. Biz, sadece din işlerini millet ve devlet işleriyle karıştırmamaya çalışıyor, kasde ve fiile dayanan taassupkâr hareketlerden sakınıyoruz.*"⁴² Atatürk'ün bu sözüyle, dini vicdan işi olarak gördüğü; bu eğitim sisteminde de din eğitime yer vererek bu anlayışına açıklık getirdiği söylenebilir.

Atatürk'ün din ve din eğitimi ile ilgili sözlerini laiklikten çok önce söylediğini, dolayısıyla, Atatürk'ün öngördüğü milli ve laik eğitimde din öğretimine de yer verdiğinin bu sözlerine dayanılarak ileri sürülemeyeceği⁴³ iddiasına karşılık, din öğretiminin okulda yer almaması gerektiğine dair önce veya sonra söylenmiş bir ifadesinin olmaması ve eğitim düşüncesinin temeli olan Öğretim Birliği Yasası'na din eğitimi girdirmesi bu düşünceye ihtiyatla yaklaşmayı gerektirmektedir.⁴⁴

Atatürk'ten sonra onun görüşlerine aykırı bir durumdan söz edilecekse bunun, okullarda din eğitime yer verilmesi değil, aksine buna yer verilmemesi olarak görülmelidir. Öğretim Birliği Yasası ile ilgili yapılan bazı yorumlarda da kimileri, Atatürk'ün, bazı toplumsal ihtiyaçlardan dolayı okullarda din eğitime yer verdiğini savunmuştu.⁴⁵

Bazı gazete yazılarında, din dersinin okul programlarına konması siyasi gerekçeler bağlamında ele alındığı görülmüştür. Ancak, 1948'lerden sonraki dönemde din dersleri ile ilgili yapılan tartışmalara bakıldığında bu derslerin okullara konmasının sadece siyasî nedenlerle açıklanacak bir durum olmadığı söylenebilir. Aksine o dönemde, okullarda bu derse yer vermenin psikolojik, sosyolojik ve pedagojik nedenleri üzerinde de durulmuştur.⁴⁶

Gazetelerden alıntılanan bazı yazılarda bilgi yanlışlıkları da söz konusudur. İlahiyat Fakültelerinin, İmam Hatip Mekteplerinin açılması din dersinin okul programında yer alması Öğretim Birliği Yasası'na aykırı

⁴¹ Karal (Akt.) Gürtaş, *Atatürk ve Din Eğitimi* s.68-69.

⁴² Borak, (Akt.) Gürtaş, *Atatürk ve Din Eğitimi*, s.33.

⁴³ Bahriye Üçok, *Atatürk'ün İzinde Bir Arpa Boyu*, TTK Basımevi, Ankara 1985, s.133.

⁴⁴ Tosun, *Türkiye Cumhuriyeti'nin*, s.153.

⁴⁵ Akçamete, *Öğretim Birliği Yasası*, s.509.

⁴⁶ Bilgin, *Eğitimi Bilimi ve Din Eğitimi*, s.76-84. Ayrıca Bkz. Zeynep Nevzatoğlu, "Basında Din Eğitimi-Öğretimi Laiklik Tartışmaları (1945-1960)" Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2006, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), S.66-85

gösterilmiştir. Oysaki kanun metni incelendiğinde Atatürkçülüğe aykırı gösterilen bu kurumların açılması bizzat bu kanunla olmuştur. Atatürk Döneminde din dersine ilişkin farklı uygulamalar bulunmakla birlikte, bu dersi yasaklayan kanunî bir düzenleme yapılmamakla dersin Cumhuriyet'i kuran irade tarafından onaylandığı şeklinde ifade edilmektedir. Aksini düşünmek bu iradenin din derslerini yasaklama konusunda çekindiğini söylemektir. O şartlar içinde medreseleri bile yasaklayan iradenin bunu yapmaktan çekinmesinin düşünülemeyeceği dile getirilmiştir.⁴⁷

Sonuç

Gazetelerde, "DKAB Dersi devletin temel niteliklerine aykırıdır." görüşünün en önemli argümanının "DKAB Dersi laikliğe aykırıdır." kategorisi ile ifade edildiği görülmüştür. Bu, devletin temel nitelikleri açısından gazetelerde en çok üzerinde durulan, vurgulanan kategoridir. Bu kategori en çok Cumhuriyet'te tartışma konusu yapılmıştır. Söz konusu gazetede bu konu diğer gazetelerin toplamından daha fazla yer almıştır.

DKAB Dersini laiklik açısından tartışma konusu yapan yazılarda, laikliğin "din ile ilgili olgulara devlet ilgisiz kalmalı" şeklinde tanımlandığı görülmüştür. Buna karşılık ise böyle bir laiklik tanımının/algısının çağdaş laiklik anlayışlarıyla çeliştiği belirtilmiştir. Bu tanımın devletin din ile ilgili gerçekliği göz ardı etmesi veya kendi haline bırakması sonucunu doğuracağı; bunun da çok ciddi olumsuzluklara neden olabileceği ifade edilmiştir. Bundan dolayı laikliğin dar çerçeveli bir yorumundan hareketle okullarda DKAB Dersinin yer almaması gerektiğini ileri sürmenin ülkenin geçirdiği tecrübeler ve dünyadaki din eğitimi uygulamalarına uymadığı sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte laiklik gerekçesi ile devletin din eğitimi ihtiyacına ihtiyat ile yaklaşması ya da sadece siyasi argümanlar ile yaklaşması din eğitiminin bilimsel bir şekilde yapılmasına da katkı sağlamayacağı düşünülmektedir.

"DKAB Dersi Anayasa'ya aykırıdır." görüşü ile ilgili yalnızca Cumhuriyet ve Milliyet'te bazı görüşler yer almıştır. Bu yazılarda laiklik ilkesi gereği, DKAB Dersinin Anayasa'da yer almaması gerektiği öne sürülmüştür. Bunun anayasa bütünlüğünü ortadan kaldırdığı iddia edilmiştir. Oysa, Anayasa bütünlüğünün sadece laiklik ilkesi ile değil, çağdaş bir anayasanın oluşmasındaki tüm faktörlerin birlikte ele alınması ile açıklanabileceği dile getirilmiştir.

⁴⁷ Aydın, *Cumhuriyet Döneminde*, s. 56.

DKAB Dersini Öğretim Birliği Yasası'na aykırı bulan görüş yalnızca Cumhuriyet Gazetesi'nde yer almıştır. Söz konusu yazılarda Öğretim Birliği Yasası tek bir yorumla açıklanmaya çalışılmıştır. O da bu yasanın din eğitime imkân tanımadığı şeklindeki yorumdur. Buna karşılık diğer yorumlarda ise bizzat bu yasanın din eğitiminin dayanağı olabileceği şeklinde değerlendirmelere yer verilmiştir.

DKAB Dersini Atatürkçülüğe aykırı bulan yazılar Cumhuriyet ve Milliyet'te yer almıştır. Gerek DKAB Dersini gerek Öğretim Birliği Yasası'na aykırı bulan, gerekse Atatürkçülüğe aykırı bulan düşüncelere karşılık, Atatürk'ün söz ve icraatlarıyla din dersinin varlığını onayladığı, yasaklamadığı, hatta bu dersin Türk çocukları için gerekli ve bunun öğrenme yerinin de okul olduğu yönündeki sözlerine vurgu yapılmıştır.

Gazetelerde DKAB Dersinin zorunlu olmasını demokrasiye aykırı bulan düşünce daha çok Cumhuriyet'te yer almıştır. Bu düşüncenin sahipleri, DKAB Dersinin devletin demokratik yapısına uymadığını savunmuşlardır. Aksi değerlendirmelerde ise demokratik hukuk yapısı ve çoğulculuk anlayışı gereği devletin vatandaşının din eğitimi ihtiyacını karşılamının demokrasiye daha uygun olacağı savunulmuştur.

Kaynaklar

- Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1994.
- Akçamete, Gönül, "Öğretim Birliği Yasası Kapsamında Din Öğretimi ve Öğretmen", *Ülkemizde Laik eğitim Siteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı Bildiri ve Tartışmalar*, Malatya 2005.
- Aktay, Yasin, "Sınırlarına Sığmayan Demokrasi ve İslam", *İslamiyat Dergisi*, C.2, S.2. Önder Matbaacılık, Ankara 1999.
- Aydın, M. Şevki, *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni*, Dem Y. İst. 2005.
- Aydın, Mehmet Zeki, "Avrupa Birliği Ülkelerinde Din Öğretimi ve Türkiye ile Karşılaştırılması",
http://www.mehmetzekiaydin.com/alimalarim/bddlddmsel_makaleler.html
 1 (Erişim tarihi. Mayıs 2010)
- Bakkal, Ali, "Laiklik - Din ve Vicdan Hürriyeti İlişkisi Bağlamında Kamusal Alanda Kılık-Kıyafete Getirilen Sınırlamalar",
<http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=868>, (Erişim tarihi: Mart 2011)
- Bilgin, Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Yeni Çizgi Yayınları. Ankara 1995.
- Ertürk, Selahattin, *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara 1994.

- Fidan, Nurettin, *Okulda Öğrenme ve Öğretme*, Alkım Y. Ank. 1996.
- Gül, Ali Rıza, "Dinin İşlevleri ve İnsan Hakları Ekseninde Devlet Eliyle Din Öğretimi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat*
- Gürtaş, Ahmet, *Atatürk ve Din Eğitimi*, DİB Yayınları, Ankara 1997.
- http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/articles/2006/15/CYASIN.PDF (Erişim tarihi: Şubat 2010)
- <http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/anayasa.uc?p1=24> (Erişim tarihi: Nisan 2010)
- http://dogm.meb.gov.tr/dinkulturu4_8.pdf (Erişim tarihi: Temmuz 2010)
- http://dogm.meb.gov.tr/ilk%C3%B6%C4%9Fretim_program%C4%B1.htm (Erişim tarihi: Temmuz 2010)
- İnsan Hakları Evrensel Beyannameşi,
<http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/iheb.html> (Erişim tarihi: Mart 2010)
- İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme,
<http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/3BAA147F-29C9-48CE-AF64-FB85A86B2433/0/TurkishTurc.pdf> (Erişim tarihi: Mart 2010)
- İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Sözleşme'ye Ek Protokol, http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/aihs_02.html, (Erişim tarihi: Mart 2010)
- İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Sözleşme'ye Ek Protokol, http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/aihs_02.html, (Erişim tarihi: Mart 2010)
- İlköğretim Mevzuatı, Madde 64, http://mevzuat.meb.gov.tr/html/225_0.html, (Erişim tarihi: Ağustos 2010)
- Kallionemi, Arto, *Din Eğitimi İçin Avrupalı Çözümler ve Fin Modeli Geliştirmek İçin Senaryolar* (Çev. A.Halim KOÇKUZU), *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009.
- Kaymakcan, Recep, ve Hasan Meydan, "Demokratik Vatandaşlık ve Din Öğretimi: Yeni Yaklaşımlar ve Türkiye'de DKAB Dersleri Bağlamında Bir Değerlendirme", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Bahar 2010/ 1(1)
- Kaymakcan, Recep, Türkiye'de Din Eğitimi Politikaları Üzerine düşünceler http://www.recep kaymakcan.com/wp-content/uploads/TURKIYEDE-DIN-EGITIMI-POLITIKALARI-UZERINE_EKEV_2006.pdf (Erişim tarihi: Ocak 2010)
- , Yeni Anayasa Taslağı Üzerine Değerlendirmeler: "Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi Zorunlu Olarak Kalmalı", http://www.degerleregiti.org/dem_dergi/2/dem2mak8.pdf, (Erişim tarihi: Ocak 2010)
- , ve Hasan Meydan, "Demokratik Vatandaşlık ve Din Öğretimi: Yeni Yaklaşımlar ve Türkiye'de DKAB Dersleri Bağlamında Bir Değerlendirme", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Bahar 2010/ 1(1).

- MEB Ortaöğretim (9,10, 11 ve 12. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi Öğretim Programı, MEB Yayınları, Ankara 2005.
- MEB Orta Öğretim (9,10, 11 ve 12. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi Öğretim Programı, MEB Yayınları, Ankara. 2010.
- MEB İlköğretim (4,5,6,7 ve 8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi Öğretim Programı ve Klavuzu, MEB Yayınları, Ankara 2006.
- MEB İlköğretim (4,5,6,7 ve 8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi Öğretim Programı ve Klavuzu, MEB Yayınları, Ankara 2010.
- Mert, Nuray, Batı gözüyle laiklik (1).
<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalYazarYazisi&ArticleID=877453&Yazar=NURAY%20MERT&Date=07.01.2010&CategoryID=98>
(Erişim tarihi: Şubat 2010)
- Millas, Herkül, Zorunlu din dersi ve okulda laiklik,
<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=663007> (Erişim tarihi: Eylül 2010)
- Nevzatoğlu, Zeynep, *Basında Din Eğitimi-Öğretimi Laiklik Tartışmaları (1945-1960)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006.
- Özçelik, Durmuş Ali, *Eğitim Programları ve Öğretim*, ÖSYM Y. Ank. 1992-3.
- Sambur, Bilal, "Avrupa'da Laiklik Yeniden Yorumlanıyor",
<http://www.taraf.com.tr/haber/17315.htm> (Erişim tarihi: Ocak 2010)
- Selçuk, Mualla, "Din Öğretimin Kuramsal Temelleri", *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 2000.
- Selçuk, Sami "Laikliği Tanımlama Denemesi ve Tanım Işığında Türkiye'nin Konumu", *Yeni Türkiye Dergisi*, Cumhuriyet Özel Sayısı, Cilt IV, Sayı 23-24, Yeni Türkiye Medya Yayınları, Ankara 1998.
- Şafak, Erdal, Laiklik Üstüne, <http://www.gazetehayat.com/yazar/Erdal-Safak-Laiklik-ustune/1857> (Erişim tarihi: Ocak 2010)
- Tosun, Cemal, "Eğitim ve Din Eğitimi Politikaları", *Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi*, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1999.
- , "Devlet Okullarında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretiminin Anayasal Statüsü Hakkındaki Tartışmalar Üzerine"
<http://www.dinibil.com/default.asp?L=tr&mid=1894> (Erişim tarihi: Aralık 2009)
- , *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Pegema Yayıncılık, Ankara 2005.
- , "Türkiye Cumhuriyeti'nin Laiklik ve Din Öğretimi Tecrübesi", *Ülkemizde Laik eğitim Siteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı Bildiri ve Tartışmalar*, Malatya 2005.
- , "Türkiye'de Eğitimin Laikleşmesi ve Din Öğretimi" *Sekülerleşme ve Dinî Canlanma Sempozyumu*, Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara 2008.
- Türk Milli Eğitim Kanunu, 2. Madde, *Milli Eğitim İle İlgili Mevzuat*, MEB Yayınlar

- Dairesi Başkanlığı, MEB Basımevi, C.1. İstanbul 2000.
- Türkiye’de Din ve Eğitim: *Değişim İhtiyacı, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi: Ortak İlkeler ve Öneriler*, Eğitim Reformu Girişimi, 2005.
- Ural, Şafak, “Demokrasi Kavramı, Toplumsal Değerler ve Birey”, <http://www.safakural.com/makaleler/demokrasi-kavrami-toplumsal-degerler-ve-birey>, (Erişim tarihi: Mart 2011)
- Üçok, Bahriye, *Atatürk’ün İzinde Bir Arpa Boyu*, TTK Basımevi, Ankara 1985.
- Yıldırım, Selahattin *Yerel Yönetim ve Demokrasi*, Kent Basımevi, İstanbul 1993,

